

**A NEMZETI KISEBBSÉGEK OKTATÁSI
JOGAIRÓL SZÓLÓ HÁGAI AJÁNLÁSOK
ÉS
ÉRTELMEZŐ MEGJEGYZÉSEK**

1996 október

BEVEZETÉS

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) az 1992 júliusi Helsinkii Záróokmányban deklarálva létrehozta a Nemzeti Kisebbségi főbiztos tisztséget annak szolgálatára, hogy "a konfliktusok a lehető legkorábbi szakaszban megelőzhetőek legyenek". E tisztség létrehozása elsősorban válasz a volt Jugoszlávia területén kialakult helyzetre, mivel attól tartottak, hogy hasonló szituáció megismétlődhet Európa más pontjain is, különösen a demokratikus átmenetben levő országokban. Már pedig az ilyen helyzetek veszélybe sodorhatják az állam- és a kormányfők béke és jólét ígéreteit, amelyeket 1990 novemberében a Párizsi Charta egy Új Európáért dokumentumban fektettek le.

Az EBESZ Nemzeti Kisebbségi főbiztosi hivatalt 1993. január 1-én a gazdag személyes tapasztalatokkal rendelkező Max van der Stoel foglalta el elsőként, aki korábban parlamenti képviselő, Hollandia külügyminisztere, ENSZ-be delegált állandó képviselő volt, hosszú ideje emberjogi harcos. Az évek során szerzett személyes tapasztalataira támaszkodva, figyelmét olyan, a kisebbségek és a különböző európai országok állami hatóságai közötti vitákra összpontosította, amelyek - véleménye szerint - potenciálisan eszkalálódhatnak. A főbiztos - kizárólag diplomáciai eszközök alkalmazásával - több mint egy tucat államban működött eddig közre: Albániában, Észtországban, Horvátországban, Kazahsztánban, Kirgizisztánban, Lettországban, Macedóniában (a volt Jugoszláv köztársaságban), Magyarországon, Romániában, Szlovákiában és Ukrajnában. A főbiztos közreműködése mindenekelőtt azokra a helyzetekre összpontosult, amelyeknek olyan nemzeti/etnikai csoportok a résztvevői, akik az egyik államban többséget, a másik államban viszont kisebbséget alkotnak, tehát az érintett államok kormányzati szerveinek érdekei összekapcsolhatók. Az ilyen helyzetek potenciális forrásai az államok közötti feszültségeknek, sőt konfliktusoknak; az ilyen feszültségek valóban döntő szerepet játszottak Európa történelmében.

A nemzeti kisebbségeket érintő feszültségek lényegére összpontosítva, a főbiztos független, pártatlan és együttműködő szereplőként közelíti meg a

kérdéskört. Hivatala szerint nem felügyelő szerv, de a főbiztos az adott ügyre vonatkozó ajánlásainak elvi elemzési keretét és megalapozásául a tagállamok által elfogadott nemzetközi normákat alkalmazza. Fontos ezzel kapcsolatban a valamennyi EBESZ-tagállam által vállalt kötelezettségekre emlékeztetni, különösen a Humán Vonatkozásokról tartott Tanácskozás Koppenhágai Ülésének Alapokmányára (1990), amely a IV. fejezetben részletes kötelezettségeket fogalmaz meg a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban. Ugyancsak fontos megemlíteni, hogy valamennyi EBESZ államra az ENSZ emberjogi - beleértve a kisebbségjogi - határozatai kötelezettségeket rónak, de az EBESZ államok többségét az Európa Tanács normái is kötik.

A főbiztos közel 4 éves intenzív tevékenység után biztonsággal azonosíthatott bizonyos olyan újból és újból felbukkanó témákat és kérdéseket, melyek több meglátogatott országban sem kerülhették el figyelmét. A kisebbség oktatásügyi, de különösen a kisebbség nyelvi nevelése/oktatása tünt ki ezek közül a maga fontosságával, mert - mint legutóbb a főbiztos nyilatkozta - "Világos, hogy az oktatás rendkívül fontos elem a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek azonosságtudatának megőrzésében és elmélyítésében." Ezt szem előtt tartva, 1995 őszén azt kérte a főbiztos, hogy az Interetnikai Kapcsolatok Alapítványa konzultáljon egy, nemzetközileg is elismert szakértők szűkebb csoportjával abból a célból, hogy megfogalmazzanak az EBESZ régió belüli kisebbségi oktatási/nevelési jogok adekvát és koherens alkalmazására vonatkozó ajánlásokat

Az 1993-ban alapított, a főbiztos sajátos tevékenységét támogató Interetnikai Kapcsolatok Alapítvány nem kormányzati szervezet. Az Alapítvány több szakértői találkozót hívott össze, ezek közül kettő Hágában zajlott. A konzultációkba bevont szakemberek a témához kapcsolódó különféle területeket képviseltek: nemzetközi jogászok, a kisebbségek helyzetére és szükségleteire specializálódott nyelvészek, oktatási szakemberek voltak. A szakértői bizottság tagjai:

A.G. Boyd Robertson, gael nyelvet oktató egyetemi docens, Strathclyde Egyetem (Nagy-Britannia); Dr. Pieter van Dijk, az Államtanács tagja (Hollandia); Dr. Asbjørn Eide, a norvég Emberi Jogok Intézet

igazgatója (Norvégia); Prof. Rein Müllerson, tanszékvezető, Nemzetközi Jogi Tanszék, King's College (Nagy-Britannia); Prof. Allan Rosas, Åbo Egyetem (Finnország); Dr. Tove Skutnabb-Kangas, egyetemi docens, Roskilde Egyetem, Nyelv és Kultúra Tanszék (Dánia); Prof. György Szépe, JPTE, Nyelvtudományi Tanszék (Magyarország); Prof. Patrick Thornberry, Keel Egyetem, Jogi Tanszék (Nagy-Britannia); Jenne van der Velde, tanügyi tanácsadó, Nemzeti Tantervfejlesztési Intézet (Hollandia).

Mivel a létező kisebbségi jogi normák az alapvető emberi jogok részei, a konzultációk kiindulópontja az EBESZ-nek az a feltételezése volt, hogy az államok tiszteletben tartják az összes emberjogi kötelezettséget, különös tekintettel a diszkrimináció-mentességre. Kiindulópontként azt is feltételezték, hogy az összességében vett emberi jogok végső célja az embernek, mint autonóm személyiségnek, teljes és szabad fejlődése az egyenlőség feltételei között. Abból indultak tehát ki, hogy a polgári társadalmaknak nyíltaknak és rugalmasaknak kell lenniök, hogy minden embert befogadhassanak - a nemzeti kisebbségekhez tartozókat is.

A végeredményként megszületett Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól szóló Ajánlások egyértelmű nyelvezetet használva tesznek kísérletet arra, hogy tisztázzák azon kisebbségi oktatási jogok tartalmát, melyek általában azokban a helyzetekben alkalmazhatóak, melyekkel a főbiztos szembesülhet. A normákat is úgy fogalmazták meg, hogy biztosítsák koherenciájukat az alkalmazás során. Az Ajánlások 8 alfejezetre tagolódnak. Ez a tagolás a gyakorlatban felmerülő oktatási problémák figyelembe vételével készült. Az Ajánlások részletesebb magyarázatát, melyekben a releváns nemzetközi normák és a rájuk való konkrét utalások találhatóak, az Értelmező Megjegyzések tartalmazzák.

1996. október

A NEMZETI KISEBBSÉGEK OKTATÁSI JOGAI RÓL SZÓLÓ HÁGAI AJÁNLÁSOK

A NEMZETKÖZI JOGI DOKUMENTUMOK SZELLEME

- 1) A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek identitás-megőrzési joga teljes egészében csak úgy valósulhat meg, ha az oktatási folyamat során anyanyelvüket kellő mértékben elsajátíthatják. Ugyanakkor a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek felelőssége integrálódni a szélesebb társadalmi közösségbe az hivatalos nyelv kellő mértékű elsajátítása által.
- 2) Azon nemzetközi dokumentumok alkalmazása során, amelyek a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára jelentőséggel bírnak, az államoknak következetesen tartaniuk kell magukat az egyenlőség és a diszkrimináció-mentesség alapvető elveihez.
- 3) Szem előtt kell tartani, hogy a releváns nemzetközi kötelezettségek és feladatok az elfogadott standardok minimumát képezik. Szellemük és szándékuk ellen való lenne a kötelezettségek és feladatok szűkítő értelmezése.

INTÉZKEDÉSEK ÉS ERŐFORRÁSOK

- 4) Az államoknak támogatólag kell megközelíteni a kisebbségi oktatással kapcsolatos jogokat. Ahol ez szükséges, ott különleges intézkedéseket kell foganatosítani, hogy aktívan érvényesíthető legyen a kisebbségi nyelvű oktatási jog az állam számára rendelkezésre álló források maximumának felhasználásával, akár állami, akár nemzetközi segítséggel és együttműködéssel, különösen gazdasági és technikai téren.

DECENTRALIZÁCIÓ ÉS RÉSZVÉTEL

- 5)Az Államoknak olyan feltételeket kell teremteniök, hogy a nemzeti kisebbségek reprezentatív szervezetei hatékonyan tudjanak közreműködni a kisebbségi oktatással kapcsolatos politika és programok fejlesztésében és végrehajtásában.
- 6)Az államoknak a kisebbségi oktatást illetően megfelelő jogkörrel kell felruházniuk a regionális és helyi hatóságokat, ezzel is elősegítve a kisebbségek részvételét a regionális és/vagy helyi szintű politika alakításának folyamatában.
- 7)Az államoknak olyan intézkedéseket kell hozniuk, melyek segítik a szülőket a helyi szintű oktatási rendszerbe való bekapcsolódásban, illetve választási lehetőségben, beleértve a kisebbségi nyelven történő oktatást is.

KÖZ- ÉS MAGÁNINTÉZMÉNYEK

- 8)A nemzetközi joggal összhangban a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeket - ahogy másokat is - megilleti az a jog, hogy az adott ország jogrendjének megfelelően saját oktatási intézményeket hozzon létre és tartson fenn. Ezek az intézmények kisebbségi nyelven oktató iskolák is lehetnek.
- 9)A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek adott a joguk saját oktatási intézményeik létrehozására és fenntartására; az államok nem hátráltathatják ennek a jognak a gyakorlását azáltal, hogy az ilyen intézmények alapításának, fenntartásának szabályozása során megterhelő és méltánytalan jogi, adminisztratív követelményeket támasztanak.
- 10)A kisebbségi nyelvű oktatási magánintézményeknek joguk van akadályoztatás és diszkrimináció nélkül saját finanszírozási lehetőségeket igénybe venni az állami költségvetésből, nemzetközi forrásokból és a magánszektorból.

ALAP- ÉS KÖZÉPFOKÚ KISEBBSÉGI OKTATÁS

- 11)A gyermek fejlődésében a nevelés első évei rendkívüli fontosak. A pedagógiai kutatások az *iskoláskor előtti* és az *óvodáskorú gyermekek* anyanyelven folyó nevelését javasolják. Ahol csak lehetséges, az államoknak meg kell teremteniük a feltételeket, hogy a szülők élhessenek ezzel a lehetőséggel.
- 12)A kutatások szerint az *alapfokú oktatásban* is az a legkedvezőbb, ha a tantárgyakat kisebbségi nyelven tanítják. A kisebbségi nyelvet iskolai tantárgyként, a tanterv szerves részeként kell oktatni. Az állam hivatalos nyelvét is közönséges iskolai tantárgyként kell oktatni; leginkább olyan - mindkét nyelvet ismerő - tanárookra bízni, akik jól ismerik a gyermekek kulturális és nyelvi hátterét. Az elemi oktatás vége felé néhány gyakorlati vagy nem elméleti tárgyat hivatalos nyelven kell tanítani. Ahol csak lehetséges, biztosítsanak az államok olyan körülményeket, hogy a szülők maguk élhessenek ezzel a lehetőséggel.
- 13)*Középfokú oktatásban* a tantárgyak döntő hányadát kisebbségi nyelven kell tanítani. A kisebbségi nyelvet iskolai tantárgyként, a tanterv szerves részeként kell oktatni. Az hivatalos nyelvet is közönséges iskolai tantárgyként kell oktatni; a legjobb olyan - mindkét nyelvet ismerő - tanárookra bízni, akik jól ismerik a gyermekek kulturális és nyelvi hátterét. Az oktatás e periódusában az hivatalos nyelven oktatott tantárgyak számát fokozatosan növelni kell. A kutatási eredmények azt mutatják, hogy minél fokozatosabb a növelés, annál inkább szolgálja a gyermek javát.
- 14)Az alap- és középfokú kisebbségi nyelvű oktatás megvalósíthatósága nagy mértékben attól függ, hogy vannak-e olyan tanárok, akik minden tantárgyukat anyanyelvükön tanultak. Ezért az államoknak - a kisebbségi nyelvű oktatás megfelelő lehetőségeinek biztosítására tett kötelezettségeiből fakadóan - vállalniuk kell, hogy adekvát körülményeket biztosítsanak a megfelelő tanárképzés, és lehetőséget

az ilyen képzésben való részesülés számára.

KISEBBSÉGI OKTATÁS A SZAKOKTATÁSBAN

15) Kisebbségi nyelvű középfokú szakoktatást kell lehetővé tenni a szaktárgyak vonatkozásában, ha az adott nemzeti kisebbséghez tartozó személyek erre vonatkozó kérésüket kinyilvánították, ha igényüket demonstrálták, vagy ha létszámuk ezt igazolja.

16) Az anyanyelvű szakiskolák oktatási tantervét oly módon kell összeállítani, hogy az iskola elvégzése után a tanulók mind az hivatalos nyelven, mind a kisebbségi nyelven képesek legyenek szakmájuk gyakorlására.

KISEBBSÉGI NYELVŰ FELSŐOKTATÁS

17) A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára biztosítani kell a saját nyelvű felsőoktatást, ha erre vonatkozó igényüket kinyilvánították, és ha ezt létszámuk igazolja. A kisebbségi nyelvű felsőoktatás legitim módon elérhetővé tehető a nemzeti kisebbségek számára a már létező oktatási struktúrákon belül, ha ez utóbbiak képesek megfelelő módon kielégíteni az adott kisebbség szükségleteit. A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek maguk is kereshetik a saját felsőoktatási intézmények létrehozásának módjait és eszközeit.

18) Ha egy kisebbség a közelmúltban saját felsőoktatási intézményeket tartott fenn és működtetett, ezt a tényt a jövőbeni szabályozás rögzítésekor irányadónak kell tekinteni.

TANTERVFEJLESZTÉS

19) Mivel az interkulturális oktatáshoz kapcsolódó nemzetközi dokumentumok a kisebbségi történelemnek, kultúrának és hagyományoknak fontosságot és értéket tulajdonítanak, az állami oktatási hatóságoknak biztosítani kell, hogy az általános és kötelező tanterv foglalja magába az adott állam nemzeti kisebbségeinek történelmét, kultúráját és

hagyományait. A többség tagjainak az állam területén élő kisebbségek nyelveinek tanulására való bátorítása az államon belüli tolerancia és multikulturalitás megerősödéséhez.

20)A kisebbségi tanterv tartalmát az érintett kisebbségeket képviselő testületek aktív részvételével kell kialakítani.

21)Az államoknak szorgalmazniuk kell a kisebbségi nyelvű tantervfejlesztési és -ellenőrzési központok létrehozását. Ezeket a központokat a már létező intézményekhez lehetne csatolni, föltéve, ha ezek képesek arra hogy előmozdítsák a tantervi célok megvalósítását.

1996. október

ÉRTELMEZŐ MEGJEGYZÉSEK

A NEMZETI KISEBBSÉGEK OKTATÁSI JOGAIRÓL SZÓLÓ HÁGAI AJÁNLÁSOKHOZ

ÁLTALÁNOS BEVEZETŐ

Az 1948. évi Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata új utat nyitott meg, mivel ez volt az első nemzetközi jogi dokumentum, amely az oktatást alapvető emberi jognak nyilvánította.

A Nyilatkozat 26. cikkelye az alapfokú iskolai oktatást kötelezőnek nyilvánítja; az államokat arra kötelezi, hogy a szakoktatásba bárki bekerülhessen, a felsőoktatás pedig alkalmasság esetén elérhető legyen. Leszögezi azt is, hogy az oktatás célja a személyiség sokoldalú fejlesztése, az emberi jogok és az általános szabadságjogok tiszteletének erősítése. A 26. cikkely kijelenti továbbá, hogy az oktatás segítse elő a nemzetek, fajok és vallási csoportok közötti megértést, toleranciát és barátságot, járuljon hozzá a béke megőrzéséhez. Azt is leszögezi, hogy a szülők alapvető joga gyermekük iskoláztatásának megválasztása. A 26. cikkely rendelkezései - nemzetközi szerződésjogi kontextusban nagy hangsúllyal és alaposan részletezve - megisméltődnek a **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezményének** 13. cikkelyében.

A 26. cikkely nyitott, befogadáson alapuló hangvételt az e cikkelyt időben később követő, az általános és sajátos oktatási kisebbségi jogokat megerősítő, továbbfejlesztő nemzetközi jogi dokumentumok, nevezetesen

- a **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának** 27. cikkelye,
- a **Gyermekek Jogairól szóló Egyezmény** 30. cikkelye szempontjából.

A fenti cikkelyek a kisebbségeknek azt a jogot garantálják, hogy közösségük tagjaival saját nyelvüket használhatják. Az alábbi cikkelyek azt a lehetőséget garantálják, hogy a nemzeti kisebbségek anyanyelvüket tanulják, és hogy anyanyelvükön tanuljanak.

- **Oktatáson belüli Diszkrimináció Elleni UNESCO Egyezmény**, 5. cikkelye,
- **Az Emberi Dimenzióról szóló Koppenhágai Értekezlet Alapokmánya**, 34. paragrafusa,
- **ENSZ Nyilatkozat a Nemzeti vagy Etnikai, Vallási és Nyelvi Kisebbségekhez Tartozó Személyek Jogairól**, 4. cikkelye,
- **Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről**, 14. cikkelye.

Valamennyi fentebbi jogi dokumentum különböző mértékben a kisebbségeknek azt a jogát deklarálja, hogy anyanyelvük a kollektív identitás megőrzését szolgálja. Ez a jog mindenekelőtt az oktatás révén gyakorolható. Ugyanezen dokumentumok ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy a kisebbségi nyelv révén a kollektív identitás megőrzésének jogát egyensúlyba kell hozni azzal a felelősséggel, amit a szélesebb társadalomba való integrálódás és az abban való részvétel jelent. Az integráció mind a makrotársadalom, mind pedig az állami nyelv(ek) alapos elsajátítását igényli. A tolerancia és a pluralizmus előmozdítása is fontos tényezői ennek az egyensúlynak.

A kisebbségi nyelvű oktatásra vonatkozó nemzetközi emberi jogi dokumentumok némileg homályosak és általánosak. Hiányoznak a kellő utalások ezen oktatás fokozataira, azt sem határozzák meg, hogy az anyanyelvi oktatást milyen szintjét kell a kisebbségek számára biztosítani és milyen eszközökkel. Olyan fogalmak, mint a kisebbségi nyelvű oktatás vagy az adott nyelven való iskoláztatás "megfelelő lehetőségei" más elemek fényében vizsgálandók, miként a **Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről** 14. cikkelye fogalmaz. Ezek az elemek: a nyelv és a kultúra megőrzését, megtartását, fejlesztését elősegítő körülmények szükségessége - mint azt az említett Keretegyezmény 5. cikkelye körvonalazza; vagy az etnikai, kulturális,

nyelvi és felekezeti identitás védelmére hozott intézkedések szükségességének követelménye - miként azt **Az Emberi Dimenzióról szóló Koppenhágai Értekezlet Alapokmányának** 33. paragrafusa fogalmazza meg.

Függetlenül az Államok saját lehetőségei adta megközelítés színvonalától, a fentieket nem lehet tetszőleges módon megvalósítani. Az államok kötelesek a nemzeti kisebbségek szükségleteit úgy figyelembe venni, ahogy az adott közösségek azt következetesen kifejezésre juttatják és demonstrálják.

A nemzeti kisebbségeknek kezkeskedniük kell, hogy követeléseik méltányosak. Olyan jogos tényezőket kell figyelembe venniük, mint létszámuk, népsűrűségük egy adott régióban (vagy régiókban), de azt a képességüket is, hogy e szolgáltatások és lehetőségek fenntartásához hosszabb időn keresztül hozzá tudnak járulni.

A NEMZETKÖZI JOGI DOKUMENTUMOK SZELLEME

Az évek során a nemzetközi normákban a kisebbségi jogok megfogalmazásának módja sokat fejlődött. Az ilyen passzív formulákat, mint pl. " ... a kisebbségekhez tartozó egyéntől nem szabad megtagadni azt a jogot..." - a **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezményokmányában** (1966) így szerepel -, felváltották az olyan pozitívabb és támogatóbb megközelítések, mint "... az Államok védjék meg a kisebbségek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitását..." - miként **Az Emberi Dimenzióról szóló Koppenhágai Értekezlet Alapokmánya** (1990) fogalmaz. A megközelítés ilyen progresszív változása azt jelzi, hogy a jogi dokumentumok szűkítő vagy minimalista értelmezése nincs összhangban megalkotásuk szellemével.

Ezen túlmenően, a megközelítés színvonalát az egyenlőség és diszkriminációmentesség alapvető elveivel összhangban kell megállapítani, ahogy ezt az **ENSZ Dokumentum** 1. cikkelye, valamint az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata** 2.cikkelye megfogalmazza, és ahogy ez sok más nemzetközi dokumentumban újra és újra ismétlődik. Figyelembe kell venni minden egyes Állam sajátos feltételeit is.

INTÉZKEDÉSEK ÉS ERŐFORRÁSOK

Az EBESZ államok arra kaptak bátorítást, hogy támogatólag közelítsék meg a kisebbségi jogokat, azaz a **Koppenhágai Alapokmány** 31. cikkelyének szellemében. E cikkely a nemzeti kisebbségek számára teljes egyenlőséget biztosító különleges intézkedések foganatosítására buzdítja az államokat. A **Koppenhágai Dokumentum** 33. cikkelye ugyanebben az értelemben azt követeli, hogy az Államok a területükön élő nemzeti kisebbségek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitástudatát védje, és teremtsen meg identitásuk előmozdításának feltételeit.

Néhány esetben az EBESZ tagállamok komoly költségvetési korlátozásokba ütköznek, amelyek a nemzeti kisebbségek javát szolgáló oktatáspolitikai és programok végrehajtásának teljesítését legitim módon akadályozhatják. Bár bizonyos jogokat azonnal érvényesíteni kell, az államoknak arra kell törekedni, hogy fokozatosan, teljes egészében valósítsák meg a kisebbségi nyelvoktatási jogot a rendelkezésre álló források - beleértve a nemzetközi segítséget és együttműködést - maximális kihasználásával, amint azt a **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya** 2. cikkelyének szelleme diktálja.

DECENTRALIZÁCIÓ ÉS RÉSZVÉTEL

Mind a **Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről** 15. cikkelye, mind **Az Emberi Dimenzióról szóló Koppenhágai Értekezlet Alapokmányának** 30. paragrafusa, mind az **ENSZ Nyilatkozat a Nemzeti vagy Etnikai, Vallási és Nyelvi Kisebbségekhez Tartozó Személyek Jogairól** 3. cikkelye hangsúlyozza a nemzeti kisebbségek döntéshozatali folyamatban való részvételének szükségességét, különösen az őket közvetlenül érintő ügyekben.

A döntéshozatali folyamatban való tényleges részvétel - különösen ha ez kisebbségeket érint - a demokratikus folyamat lényeges eleme.

A **Koppenhágai Dokumentum** 35. paragrafusa szellemében az Államoknak ösztönözniük kell a szülők helyi és regionális szintű bevonását, akár csak a nemzeti kisebbségeket képviselő intézmények hatékony részvételét az oktatási folyamatban (beleértve a kisebbségekre vonatkozó tantervfejlesztési folyamatot). Ez az Alapokmány hangsúlyozza a nemzeti kisebbségek tagjainak a közügyekben való hatékony részvételének fontosságát, beleértve a saját identitásuk védelmére és elősegítésére vonatkozó ügyeket.

KÖZ- ÉS MAGÁNINTÉZMÉNYEK

A **Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának** 27. cikkelye utal a kisebbségek azon jogára, hogy használhatják nyelvüket a közösségük más tagjaival. A **Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának** 13. cikkelye garantálja a szülőknek azt a jogát, hogy gyermekeik számára más iskolát is választhassanak, mint amit a hatóságok kínálnak. Az egyénnek és a testületnek azt a jogát is biztosítja, hogy létrehozzanak és fenntartsanak alternatív oktatási intézményeket, ha ezek összhangban vannak az Állam által lefektetett minimum oktatási normákkal. A **Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről** 13. cikkelye utal a kisebbségek azon jogára, hogy létrehozhatnak és fenntarthatnak saját oktatási intézményeket, bár az Állam nem köteles ezen intézményeket anyagilag támogatni. A **Koppenhágai Dokumentum** 32. paragrafusa nem teszi kötelezővé az Államoknak, hogy anyagilag támogassák ezeket az intézményeket, de nyomatékosan hangsúlyozza, hogy ezek az intézmények "kereshetik az Állam által nyújtható, a nemzeti törvényességgel összhangban álló közsegítség módjait".

Az Államnak el kell ismernie a nemzeti kisebbségek jogát saját intézmények, köztük oktatási intézmények alapítására és fenntartására, mivel a nemzetközi jog kellően megalapozza. Mindazonáltal az Államnak jogában áll - az Állam törvényeivel összhangban - ezt a folyamatot adminisztratív szempontból nyomon követni, nem akadályozhatja meg azonban e jogok gyakorlását olyan indokolatlan adminisztratív követelések támasztásával, melyek gyakorlatilag lehetetlenné tehetnék a nemzeti kisebbségek számára a saját oktatási intézményeik létrehozását.

Bár az Államoknak nincs formális kötelezettségük az anyagi támogatást illetően, azonban nem szabad megakadályozniuk ezeket a magánintézményeket abban, hogy minden hazai és nemzetközi forrást felkutassanak.

ALAP- ÉS KÖZÉPFOKÚ KISEBBSÉGI OKTATÁS

A kisebbségi nyelvű oktatásra vonatkozó nemzetközi dokumentumok szerint a kisebbségeknek nem csak az a joguk, hogy identitásukat az anyanyelv közege révén megőrizték, hanem az is, hogy integrálódjanak és részt vegyenek a szélesebb államközösségi társadalomban azáltal, hogy az állam nyelvét megtanulják.

A fentiek fényében az EBESZ tagállamok nemzeti kisebbségeinek többnyelvűvé válása úgy tekinthető, mint a nemzeti kisebbségek védelméhez és integrációjához kapcsolódó nemzetközi dokumentumok céljainak elérését szolgáló leghatékonyabb eszköz. Az alap- és középfokú oktatásra vonatkozó ajánlások irányadóként szolgálnak a kisebbségi nyelvi nevelés politikájában és a rá vonatkozó programok fejlesztésében.

Ezt a megközelítést a pedagógiai kutatások igazolják, mely egyben a releváns nemzetközi normák valóságú interpretációja is.

E megközelítés hatékonysága számos tényezőtől függ. Először attól, hogy ez mennyire segíti a gyengébb kisebbségi anyanyelv egészséges fejlődését, ha azt az oktatás eszközeként használják. Másodsor attól, hogy a mindkét nyelvet ismerő tanárokat mennyire vonják be a folyamat egészébe.

Van azonban még egy tényező, amit figyelembe kell venni: milyen mértékben tanítják a kisebbségi és az hivatalos nyelvet tantárgyként a 12 éves oktatás során és végül, hogy a gyermek nevelésének különböző fázisaiban mennyire használják optimális módon a két nyelvet az oktatás nyelveként.

Ez a megközelítés igyekszik azt a mozgásteret biztosítani, amit a gyengébb kisebbségi nyelv egészséges fejlődése igényel. Ezzel jól érzékelhető ellentétben

van a korábbi közelítésekkel. Azok ugyanis a kisebbségi nyelvű oktatást (részben vagy egészben) csak azért szorgalmazták, hogy minél hamarabb át lehessen térni a kizárólag hivatalos nyelven folytatott oktatásra.

A tananyagot kizárólag az hivatalos nyelven tanító, a kisebbséghez tartozó gyermekeket a többségiekkel egy osztályba integráló alámerítési-típusú megközelítések nincsenek összhangban a nemzetközi normákkal. Ez vonatkozik a szegregált iskolákra is, amelyekben valamennyi tantárgy oktatása és a nevelési folyamat egésze kizárólag a kisebbségi anyanyelven történik, a többségi nyelvet vagy egyáltalán nem vagy csak minimális mértékben tanítják.

KISEBBSÉGI OKTATÁS A SZAKKÉPZÉSBEN

A **Koppenhágai Dokumentum** 34. paragrafusa szerint a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek joga, hogy anyanyelvüket tanulhassák, hogy az iskolai oktatás nyelve az anyanyelv legyen. Ebből következik az a jog is, hogy a szakiskolákban a szaktantárgyakat anyanyelvükön tanulhatják. Az egyenlőség és diszkrimináció-mentesség jegyében az EBESZ tagállamok biztosítaniuk kell az ilyen képzés elérhetőségét ott, ahol ez irányú igényeiket kinyilvánították és létszámuk ezt igazolja.

Nem szabad ugyanakkor csökkenteni az Állam lehetőségeit a gazdaság- és az oktatáspolitikai tervezésében, ellenőrzésében. Előnyös lenne, ha a kisebbségi szakiskolák végzettjei szakmai tevékenységüket az hivatalos nyelven is képesek folytatni. Ez biztosíthatja számukra azt, hogy azon a régió kivül, ahol a kisebbség koncentrálódik, az ország más területein is munkát vállalhassanak. A piacgazdaság az áru, a szolgáltatások és a munkaerő szabad mozgását előfeltételezi, ezért a piacgazdaságra való áttérés idején az említett korlátozás az Állam számára megnehezítheti a munkaadási lehetőségeket, valamint lelassíthatja a gazdasági fejlődést. Ezért a nemzeti kisebbségi anyanyelvi szakoktatásban résztvevő tanulók számára biztosítani kell az hivatalos nyelv(ek)en folyó megfelelő képzést is.

KISEBBSÉGI OKTATÁS A FELSŐOKTATÁSBAN

A **Koppenhágai Dokumentum** 34. paragrafusa szerint - az előzőekhez hasonlóan - a nemzeti kisebbségeknek joguk van ahhoz, hogy anyanyelvüket tanulják, illetve hogy az iskolai oktatás nyelve az anyanyelv legyen. Ebből következik, hogy a nemzeti kisebbségeknek joguk van az anyanyelvi felsőoktatáshoz. Ebben az esetben is egyfelől az egyenlő elérhetőség és diszkrimináció-mentesség elveit, másfelől, a közösség igényeit és a szokásos létszámszerű indokoltságot kell figyelembe venni. Állami támogatás hiányában a kisebbségek saját intézményeinek létesítését érintő szabadságát nem szabad korlátozni.

A **Koppenhágai Dokumentum** 33. paragrafusa kiemeli, hogy az Államnak nem csak a kisebbségek identitásának megvédésében van szerepe, hanem az identitás elősegítésében is. Ennek megfelelően az Államoknak mérlegelniük kell, hogy a felsőoktatást kisebbségi nyelven elérhetővé tegyék, ahol erre az igényt kinyilvánították és a létszám igazolja. Ebben a megközelítésben az anyanyelven folyó felsőoktatás nem korlátozódhat csak a tanárképzésre.

A fentiek bevezetésekor figyelembe kell venni a fellépő költségvetési korlátokat, különösen a piacgazdaságra áttérő országoknál. A kisebbségi nyelven folyó felsőoktatás biztosítása nem egyenlő a párhuzamos infrastruktúrák létrehozásával. Sőt, az egyetemi szintű párhuzamos oktatási intézmények létrehozása elősegítheti a kisebbségnek a többségtől való elszigetelődését. Az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának** 26. cikkelye hangsúlyozza, hogy az oktatás célja a nemzeti, faji és vallási csoportok közötti megértés, türelem és barátság elősegítése. Ennek szellemében, valamint az integrációra törekedve, a többség és a kisebbség intellektuális és kulturális fejlődése elkülönülten nem mehet végbe.

TANTERVFEJLESZTÉS

A II. világháború befejezése után a számbelileg folyamatosan gyarapodó nemzetközi dokumentumok egyre inkább kitüntetett szerepet juttatnak az oktatás céljainak. E dokumentumok szerint az oktatással szemben nemcsak ismeretgyarapító, szakirányú képzést adó követelményeket kell támasztani, hanem azt is, hogy közvetítsen olyan értékeket, mint tolerancia, pluralizmus,

fajgyűlölet-ellenesség (anti-rasszizmus), nemzetközi és nemzeti egyetértés. Ilyen követelmények természetesen sajátos terhet rónak azokra az Államokra, melyek területén nemzeti kisebbségek élnek. Ezekben az Államokban a csoportok, etnikumok közötti együttélés és harmónia kérdése létfontosságú a belső stabilitás szempontjából. Ez az együttélés és harmónia a regionális béke és biztonság megőrzésében is fontos tényező.

Az ENSZ Nyilatkozat a Nemzeti vagy Etnikai, Vallási és Nyelvi Kisebbségekhez Tartozó Személyek Jogairól 4. cikkelye megköveteli, hogy az Államok "szorgalmazzák a területükön élő kisebbségek történelmének, hagyományainak, nyelvének és kultúrájának ismeretét". A **Nemzeti Kisebbségek Védelméről Szóló Keretegyezmény** 12. cikkelye megköveteli, hogy az Államok "nemzeti kisebbségeik kultúrájának, történelmének, nyelvének és vallásának megismerését segítsék elő".

Az Emberi Dimenzióról szóló Koppenhágai Értekezlet Alapokmányának 34. paragrafusa utal arra a követelményre, hogy az Államok az iskolai tantervekben "vegyék figyelembe a nemzeti kisebbségek történelmét és kultúráját".

Ezek a követelmények arra kötelezik az Államokat, hogy az iskolai tantervben biztosítsanak helyet az országhatárokon belül élő különböző kisebbségek történelmének, hagyományainak tanítása számára. Az állami szervek ezt maguk is megtehetik az érintett kisebbség részvétele nélkül, azonban ez a megközelítés nem tanácsos, káros lehet.

Mind a **Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről** 15. cikkelye, mind az **Az Emberi Dimenzióról szóló Koppenhágai Értekezlet Alapokmányának** 30. paragrafusa, mind pedig az **ENSZ Nyilatkozat a Nemzeti vagy Etnikai, Vallási és Nyelvi Kisebbségekhez Tartozó Személyek Jogairól** 3. cikkelye hangsúlyozza a nemzeti kisebbségek részvételének szükségességét a döntéshozatali folyamatban, különösen azokban az esetekben, amelyek közvetlenül érintik őket.

A kisebbségi nyelvek oktatásával foglalkozó tantervfejlesztési központok

létrehozása elősegítheti ezt a kettős folyamatot, biztosíthatná annak minőségét és szakmaiságát.

ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK

A kisebbségek oktatáshoz fűződő jogai kényes téma számos EBESZ tagállamban. Az oktatási folyamat azonban olyan potenciállal rendelkezik, amely hatékonyan befolyásolja és erősíti a résztvevő Államokon belül élő különböző közösségek közötti kölcsönös tiszteletet és megértést.

Mivel a fentiek napjainkban kényes témának számítanak és mivel a különböző nemzetközi emberjogi dokumentumokban lefektetett normák kissé homályosak és általános jellegűek, egy ajánlás sorozat kidolgozása bizonyára elősegíti a kisebbségi oktatási jogok kérdésének jobb megértését és megközelítését. A Hágai Ajánlások nem kívánnak minden részletre kitérni, inkább olyan általános keretként szolgálnak, amely segítheti az Államokat a kisebbségi oktatáspolitikai fejlesztésében.